

УДК 339.94:332.12
JEL O18, F15, F20

Х. М. Притула

доктор економічних наук, завідувач сектору транскордонного співробітництва ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів
e-mail: khrystynka.prytula@gmail.com
ORSID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3846-2393>

О. І. Пастернак

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник сектору транскордонного співробітництва ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів
e-mail: olena.pasternak@gmail.com
ORSID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0098-9739>

ПЕРСПЕКТИВИ УЧАСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГАХ ВАРТОСТІ

Окреслено основні напрями активізації процесів інтернаціоналізації підприємницької діяльності в прикордонних регіонах України, зокрема: консультативна підтримка виходу вітчизняних підприємств на іноземні ринки; перехід від виробництва на основі давальницької сировини до виробництва повного циклу; дизайн і розроблення брендів; стимулювання залучення іноземних інвестицій у розвиток вітчизняних перспективних виробництв; створення сприятливого клімату для розвитку підприємництва, торгівлі та відкриття філій транснаціональних корпорацій. Досліджено підприємства прикордонних областей України, інтегровані до міжнародних виробничих мереж. Прیدілено увагу кластерам як сполучним елементам між дрібними і середніми підприємствами у мережі для співробітництва з міжнародним ринком через горизонтальні зв'язки.

Ключові слова: глобальні ланцюги вартості, прикордонні регіони, кластери, транснаціональні корпорації, інтернаціоналізація підприємницької діяльності.

Prytula Kh., Pasternak O. PERSPECTIVES OF PARTICIPATION OF UKRAINIAN BORDER REGIONS' ENTREPRENEURSHIP ENTITIES IN THE GLOBAL VALUE CHAINS

The article focuses on the need to reorient the economy of Ukraine to the production of high-quality products that are characterized by innovation and science-intensiveness in order to gain greater benefits from integration into global value chains. The directions of intensification of processes of entrepreneurial activity internationalization in the border regions of Ukraine are offered, in particular: advisory support for the entry of domestic enterprises into foreign markets; transition from production based on toll-free raw materials to full cycle production; design and development of brands; stimulation of attracting foreign investments into the development of domestic promising productions; creation of a favorable climate for the development of entrepreneurship, trade and the opening of branches of transnational corporations. The existing institutions in Ukraine, both state and public, are analyzed, the purpose of which is to support enterprises in the issues of entering foreign markets. The enterprises of the border regions of Ukraine, integrated into international production networks are investigated. The conclusion is made regarding the active participation of enterprises of the border regions in the global chains in the field of mechanical engineering, but their activity is reduced to only one or two parts of the production process associated with the production of goods. A large percentage of enterprises cooperate in terms of exports of manufactured products, as well as import of the necessary raw materials and materials for production with the neighboring countries, in particular Poland, Slovakia, Romania, Belarus, etc. The emphasis is on the need for design, which will allow them to search for new product concepts and innovative solutions and will create brands for entering foreign markets. Comparison of Ukrainian and world practice on the main factors contributing to trade in OECD research is carried out. Special attention is paid to clusters as connecting elements of small and medium-sized enterprises with the network for cooperation with the international market through horizontal communications.

Keywords: global value chains, border regions, clusters, transnational corporations, internationalization of entrepreneurial activity.

Постановка проблеми. У світлі сучасних тенденцій подальшої глобалізації світової економіки інтернаціоналізація економіки України постає одним з основних джерел економічного зростання. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ЄС) та застосування поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) відкриває перед українським бізнесом нові можливості виходу на світові ринки товарів і послуг.

Вітчизняні підприємства інтегровані до окремих ланок виробничих ланцюгів, у тому числі великих транснаціональних корпорацій. Якщо раніше на ярликах товарів можна було прочитати «Вироблено в Х-країні», то зараз країну походження визначити досить важко через фрагментацію виробництва. Сировина може бути закуплена в країні 1, у країні 2 – вироблені певні комплектуючі, у країні 3 – розроблено дизайн готового виробу. Тобто такі стадії

виробничого процесу, як внутрішня логістика, виробництво, зовнішня логістика, маркетинг і продаж можуть бути розосереджені в різних країнах світу.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню глобальних ланцюгів доданої вартості присвячені праці як зарубіжних науковців (Г. Джереффі, Р. Каплінскі, Дж. Т. Ментцера, А. Морісона, М. Портера), так і українських дослідників (І. Гужви, І. Кравцової, А. Філіпенка, Є. Крикавського, В. Онищенко, О. Бородіної та ін.). Процеси глобалізації та їх вплив на розвиток економік країн, регіонів тощо є важливим об'єктом досліджень сучасної економічної науки. Водночас вони слабо вивчені в контексті розвитку національної економіки та перспектив виходу вітчизняних підприємств на зовнішні ринки.

Метою статті є окреслення перспективних напрямів активізації процесів інтернаціоналізації підприємницької діяльності в прикордонних регіонах України для їх активного включення в глобальні ланцюги вартості.

Основні результати дослідження. Експерти прикордонних областей України констатують низку безперечних переваг від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС¹ [1, с. 21]. Такими, зокрема, є: збільшення обсягів експорту товарів і послуг – 15,6%, збільшення активності мешканців району (міста) у межах місцевого прикордонного руху – 15%, збільшення надходжень до місцевих бюджетів – 13,9%, збільшення обсягу іноземних інвестицій – 13,3%.

Сьогодні структура вітчизняного експорту має переважно сировинне спрямування. Державна служба статистики України констатує, що майже 70% експорту товарів (25,3 млрд дол. США) складають продукція АПК, металургійної та хімічної галузей промисловості, мінеральні продукти, деревина, сировина для легкої промисловості [2], що характерно для країн з низьким рівнем доходу. Для отримання більшої вигоди від інтеграції до глобальних ланцюгів вартості (ГЛВ) необхідно переорієнтуватися на виготовлення продукції з високим ступенем обробки, яка характеризується інноваційністю та наукомісткістю.

Окреслимо основні напрями активізації процесів інтернаціоналізації підприємницької діяльності в прикордонних регіонах України.

Консультативна підтримка виходу вітчизняних підприємств на іноземні ринки. Важливим аспектом функціонування ГЛВ є трансакційні витрати (витрати на пошук інформації, пошук партнера, укладення договорів, опортуністичну поведінку). Їх зниження для українських підприємств може слугувати стимулом для виходу на закордонні ринки. На сьогодні з метою державної підтримки підприємств з питань виходу на іноземні ринки в Україні створено:

- державну установу «Офіс із залучення та підтримки інвестицій», діяльність якої

спрямована на забезпечення взаємодії інвесторів з державними органами та органами місцевого самоврядування, відповідними суб'єктами господарювання під час підготовки та реалізації ними проектів із залученням інвестицій (розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.03.2018 р. № 174-р);

- державну установу «Офіс з просування експорту України», яка покликана забезпечити підтримку експорту за такими напрямками: інформування експортерів, послуги для експортерів, освітні програми для експортерів, пропозиції щодо бізнес-можливостей, створення та функціонування експортного веб-порталу, розроблення і просування українського бренда експортних товарів і послуг (розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.03.2018 р. № 199-р).

До процесу підтримки залучені також інституції ЄС. Програма «EU4Business» у межах Європейської політики сусідства прагне покращити бізнес-середовище та підтримати розвиток малого та середнього підприємництва в Україні та у регіоні Східного партнерства. Ця ініціатива забезпечує бізнес-навчанням, цільовою консультативною допомогою та технічною підтримкою, що допоможе йому відповідати стандартам ЄС, збільшити експорт та отримати вигоду від угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС. За програмами «EU4Business» протягом 2009-2017 рр. у межах підтримки надано кредитів від банків-партнерів на суму понад 1,96 млрд євро, що сприяло створенню понад 28 тис. робочих місць. Загалом протягом цього періоду понад 66 тис. підприємств скористалися допомогою ЄС, а 11 тис. підприємств пройшли навчання [3].

Водночас частка проінформованих підприємців щодо функціонування інституцій консультування з питань виходу на іноземні ринки досить низька. Згідно з опитуванням підприємців у 2018 р., 72,2% експортерів не обізнані про існування такої структури, як «Офіс з просування експорту України». Водночас лише 36% великих підприємств володіють такою інформацією. Серед мікропідприємств кількість проінформованих взагалі знаходиться на рівні 19%. З'ясовано, що менші за розміром підприємства-експортери володіють меншою часткою інформації.

Інформаційні послуги також можуть надавати бізнес-асоціації. Зокрема, у 2018 р. підприємці зазначили, що найчастіше вони отримують від бізнес-асоціацій: інформаційні послуги (статистичну інформацію, інформацію про ринки або зміни в законодавстві) – 56%; навчання (тренінги, семінари) – 40%; пошук торговельних партнерів за кордоном – 27%; допомогу у вирішенні конфліктних ситуацій при експорті-імпорті – 20% [4].

Аналізуючи діяльність інституцій підтримки підприємств у питаннях виходу на іноземні ринки в Україні, можна констатувати досить слабкий рівень обізнаності бізнесу щодо функціонування таких установ, а також недостатній рівень інформаційних послуг, які надаються, що стримує вихід підприємств різного розміру на міжнародний ринок.

Перехід від виробництва на основі давальницької сировини до виробництва повного циклу. Зараз Україна має певну конкурентну перевагу, яка полягає у переміщенні виробничих процесів з Європи до країн

¹ Протягом IV кв. 2016 р. – I кв. 2017 р. працівниками сектору проблем транскордонного співробітництва ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» було проведено експертне опитування представників органів місцевої влади з питань соціально-економічного розвитку прикордонних областей в умовах дії Угоди про асоціацію між ЄС та Україною.

із дешевшими виробничими витратами та оплатою праці. Досить часто такі підприємства працюють на основі давальницької сировини. Так, наприклад, за даними Асоціації «Укрлегпром», майже 90% виробництва одягу в Україні відбувається за давальницькими схемами [5, с. 23], які сприяють залученню в країну іноземних виробників, які прагнуть виробляти продукцію з найменшими витратами. Маючи достатній досвід і висококваліфікованих працівників, можна претендувати на створення виробництв повного циклу, що дозволить виробляти продукцію з високою доданою вартістю.

Що стосується, зокрема, розвитку швейної та взуттєвої галузі, то Україна може бути конкурентоспроможною, співпрацюючи з брендами швидкої моди та роздрібними торговими компаніями (Zara, Old Navy, Terranova тощо). Для цього необхідно розвивати потужності вітчизняної текстильної та шкіряної промисловості, продукція якої характеризується досить високою якістю та конкурентоспроможністю, нижчою вартістю, порівняно з європейською, а також швидким реагуванням. «Дорожня карта розвитку галузей виробництва одягу та взуття» пропонує також забезпечувати ринок сезонних поповнень товару, створивши конкуренцію постачальникам із Тунісу та Туреччини, ґрунтуючись на такій конкурентній перевазі, як швидкість реагування [5, с. 8].

Розвиток торгівлі онлайн також має перспективи розвитку в Україні. Достатня освіченість українців у питаннях інформаційних технологій і наявність висококваліфікованих спеціалістів у цій сфері є перевагами для організації цієї форми торгівлі, яка останнім часом динамічно розвивається.

Дизайн і розроблення брендів. Особливістю українського виробництва є більша орієнтація власне на виробничий процес, а не на розроблення бренду. У світі Україну часто сприймають як майданчик для організації виробництва. Українських брендів, спроможних задовольнити потреби європейських споживачів, дуже мало. Сучасна світова тенденція – це пошук нових концепцій товарів, інноваційних рішень великими компаніями через співпрацю з дизайнерами.

Для того, щоб розробити креативні бренди для Європи, необхідно активізувати участь у міжнародних галузевих виставках і торгових ярмарках. Це дозволить вивчити запити, потреби та модні тенденції іноземних споживачів, представити вітчизняну продукцію на іноземних ринках. Для українських підприємств самотужки взяти участь у таких виставках досить часто непосильно. Необхідна державна підтримка, а також спільне представлення дрібних підприємств через кластери або асоціації товаровиробників.

Необхідно також відзначити, що Міністерство економічного розвитку і торгівлі презентувало експортний бренд України – «Trade with Ukraine», який дозволить ідентифікувати українську продукцію на світовому ринку та популяризувати країну у світі. Експортний бренд України розроблений для створення стійкого емоційного та візуального зв'язку між різними галузями та секторами економіки, щоб об'єднати різні за асортиментом товари в послуги під єдиною візуальною концепцією та стилістикою.

Стимулювання залучення іноземних інвестицій у розвиток вітчизняних перспективних виробництв. Машинобудування сьогодні є лідером за залученням прямих іноземних інвестицій. У табл. 1 наведено перелік найбільших підприємств прикордонних областей України з прямими іноземними інвестиціями. Майже всі підприємства мають закордонних засновників, тобто є філіями транскордонних корпорацій. Великий відсоток підприємств співпрацює в плані експорту виробленої продукції, а також імпорту необхідної сировини та матеріалів для виробництва з найближчими країнами-сусідами, зокрема Польщею, Словаччиною, Румунією, Білоруссю, Молдовою. Здебільшого зазначені підприємства не виробляють кінцеву продукцію, а їх діяльність зводиться лише до однієї-двох ланок виробничого процесу, пов'язаного із виготовленням продукції.

Низка факторів (тінізація економічних процесів, особливо у прикордонних регіонах, нестабільна економічна ситуація, ведення військових дій на східному кордоні України, корупція) стримують іноземних інвесторів у питаннях вкладення коштів. Державна політика має бути спрямована на покращення інвестиційного іміджу України, позиціонування регіонів як відкритих майданчиків для розвитку спільних підприємств, відкриття філій транснаціональних корпорацій.

Проблема залучення інвестицій і формування сприятливого інвестиційного середовища є сьогодні найбільш болючим питанням для прикордонних територій [1, с. 51]. Близько половини опитаних експертів вважають, що першочерговим завданням центральної, регіональної та місцевої влад є створення необхідних умов для забезпечення та активізації інвестиційних процесів на територіях. Зокрема, важливими є питання розроблення інноваційно-інвестиційних проектів та їх фінансова підтримка, формування позивного інвестиційного іміджу територій, що сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності продукції, яка виробляється на території, та її просуванню на ринки ЄС. Створення спільних підприємств і запровадження нульової ставки податків протягом одного року після реєстрації, відновлення спецрежиму для вільних економічних зон, податкові канікули, гарантії власності сприятимуть нарощенню інвестиційного потенціалу територій. Запровадження недискримінаційних, прозорих і передбачуваних умов ведення бізнесу, спрощення адміністративних процедур і боротьба з корупцією є необхідними кроками для покращення інвестиційного клімату територій.

Створення сприятливого клімату для розвитку підприємництва, торгівлі та відкриття філій транснаціональних корпорацій. На сьогодні підписано вже 17 угод про створення зон вільної торгівлі України з державами світу, що сприяє налагодженню нових і входження у вже існуючі ГЛВ.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) оцінила основні фактори сприяння торгівлі різних країн світу. Україна, порівняно з країнами Європи та Центральної Азії, значно відстає за більшістю досліджуваних показників (рис. 1).

Таблиця 1

Окремі підприємства прикордонних областей України, інтегровані до міжнародних виробничих мереж

Підприємство	Основна продукція	Країна-засновник	Географічна структура експорту	Географічна структура імпорту
Закарпатська область				
Ядзакі Україна	Схемні джгути для автомобілів	Японія	Німеччина, Індія, Португалія, Румунія, Словаччина, Іспанія, Швейцарія, Велика Британія	Бельгія, Чехія, Франція, Німеччина, Угорщина, Італія, Марокко, Португалія, Румунія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Сполучені Штати Америки
Фішер	Спортивне спорядження (лижі, ключки)	Австрія, Україна	Австрія, Білорусь, Канада, Росія, Словаччина	Австрія, Бельгія, Чехія, Німеччина, Росія, Словаччина
Джейбіл Сьоркіт	Електро-радіокомпоненти	США	Австрія, Китай, Естонія, Німеччина, Гонконг (Сянган), Угорщина, Малайзія, Мексика, Польща, Словаччина	Австрія, Бельгія, Бразилія, Китай, Тайвань (Китай), Чехія, Фінляндія, Німеччина, Угорщина, Італія, Японія, Південна Корея, Мексика, Нідерланди, Польща, Румунія, Сінгапур, Словаччина, Швеція, Швейцарія, Велика Британія, Сполучені Штати Америки
Берег Кабель	Електричне устаткування для транспортних засобів	Угорщина	Німеччина, Угорщина	Угорщина
Гроно-текс	Виробництво верхнього одягу	Угорщина	Німеччина, Словаччина, Угорщина	Угорщина
Форшнер-Україна	Електричні джгути до автомобілів	Німеччина	Чехія	Чехія, Німеччина
Гроклін-Карпати	Пошиття верху автомобільних сидінь	Польща	Польща	Польща
Івано-Франківська область				
ЛК Інтерплит Надвірна, ТОВ SORBES	ДСП ламінована	Швейцарія	Білорусь, Грузія, Угорщина, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Румунія, Росія, Словаччина, Туркменістан, Узбекистан	Естонія, Німеччина, Польща, Росія, Швейцарія
Тайко Електронікс Юкрейн Лімітед	кабельно-провідникова продукція для автомобільної галузі	Люксем-бург	Австрія, Чехія	Польща
Тикафер-люкс	Головні убори з хутра	Нідерланди, Німеччина, Україна	Німеччина, Сполучені Штати	Канада, Данія, Німеччина, Італія, Сполучені Штати Америки
Шкіряник	Шкіряно-хутряні вироби	Італія	Італія	Росія
Львівська область				
Бадер Україна	Шкіряні чохла для автомобілів	Німеччина	Польща	Польща
Фуджікура Аутомотів	Джгути для автомобілів	Японія	Німеччина	
Леоні Ваерінг Системс	Кабельні системи для автомобілів		Німеччина, Італія, Польща, Португалія, Велика Британія	Франція, Німеччина, Іспанія, Велика Британія
Світоч	Кондитерські вироби	Швейцарія	Бразилія, Польща, Молдова, Угорщина	Бразилія, Польща,
Волинська область				
Кромбергенд-Шуберт Україна	Кабельні бортові системи для автомобілів	Німеччина	Австрія, Німеччина, Угорщина, Польща	Австрія, Угорщина
Ханн-Електробау Україна	Трансформатори для електронної промисловості	Німеччина	Німеччина	Німеччина
СКФ Україна	Підшипники	Швеція	Бразилія, Білорусь, Німеччина, Польща, Росія	Швеція
БРВ-Україна	Виробництво корпусних меблів	Україна, Білорусь	Польща	Білорусь, Польща, Словаччина

Власне дослідження авторів.

Сьогодні Україна є привабливою з точки зору вартості та кваліфікації робочої сили, а також відносно невисоких (порівняно з європейськими) цін на різноманітні ресурси, сировину та матеріали. Тому транснаціональним корпораціям вигідно розташовувати в регіонах, особливо прикордонних, свої виробництва,

зважаючи також на близькість до європейських ринків. Так, аналізуючи місце нашої держави у глобальному індексі конкурентоспроможності у 2018 р., варто відзначити, що за показником «кваліфікація» Україна посіла 46 місце з 140 країн [7].

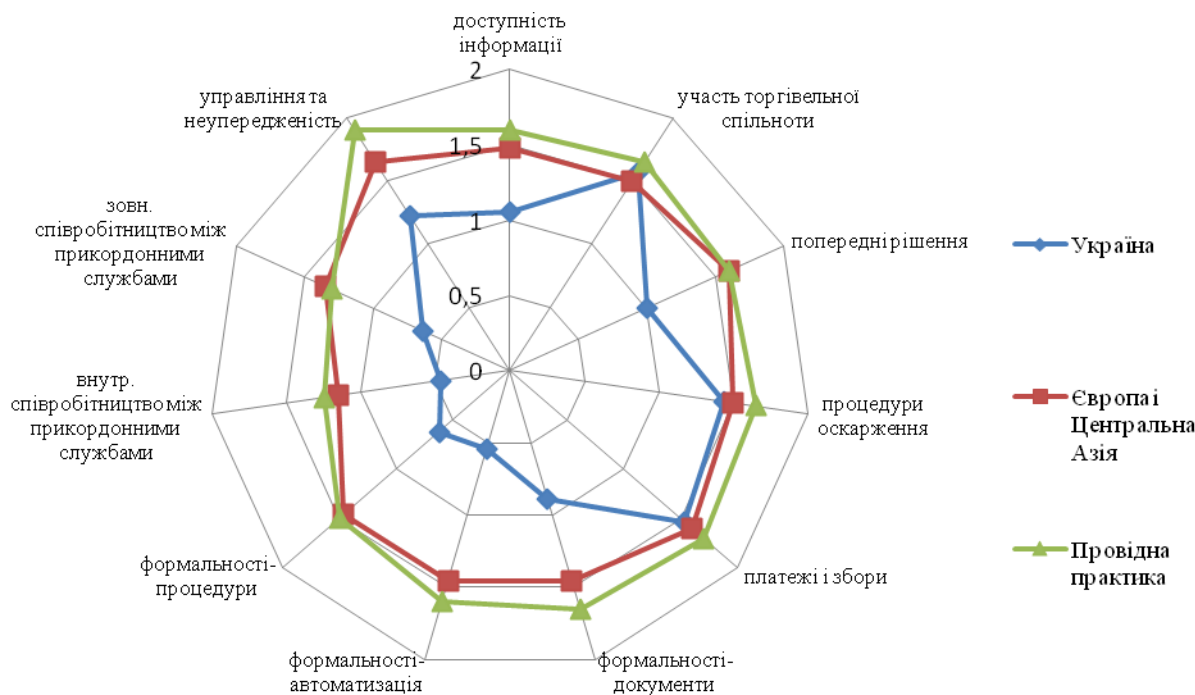

Рис. 1. Порівняння України та світової практики за основними факторами сприяння торгівлі за дослідженням ОЕСР, 2017 р.

Побудовано авторами за даними [6].

На створення сприятливого клімату для підприємництва значною мірою також впливають такі фактори, як інфраструктура та різноманітні інституції. Експерти прикордонних регіонів наголошують на доцільності відкриття чи налагодження функціонування вільних економічних зон (29,1%) та торговельно-логістичних центрів (34,9%) [1, с. 49]. Ці інструменти сприяння економічному розвитку району є лідерами серед відповідей респондентів і в розрізі областей. Представники органів місцевої влади Волинської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей також відзначили необхідність відкриття додаткових пунктів пропуску на державному кордоні України. Це обумовлено їх значною віддаленістю один від одного, яка не відповідає стандартам ЄС. Зокрема, середня віддаленість між пунктами пропуску на кордонах між Україною та Польщею чи Румунією перевищує вимоги у два та три рази відповідно. Представники окремих районів Івано-Франківської та Закарпатської областей також зазначили, що покращенню соціально-економічного розвитку їхніх територій сприятиме відкриття туристично-інформаційних центрів.

Розвиток кластерів. Необхідно також відзначити важливе значення кластерів у формуванні ГЛДВ. Роль кластерів у глобальних ланцюжках доданої вартості полягає у зв'язуванні дрібних і середніх підприємств у мережу для співробітництва із міжнародним ринком через горизонтальні зв'язки. Перевагою малих підприємств є їх гнучкість і швидке реагування на ринкові зміни, порівняно з великими підприємствами. Маючи певну конкурентну перевагу у виробництві спеціалізованих продуктів на невеликих нішевих ринках, об'єднуючись, малі підприємства можуть ввійти в ГЛДВ. Сьогодні тенденції активної кластеризації притаманні і прикордонним регіонам.

Аналіз наявних кластерних ініціатив свідчить про наявність у всіх прикордонних областях кластерів, які працюють у галузі інформаційних технологій (ІТ).

Перспектив для розвитку кластерів у регіонах України досить багато, однак актуальною проблемою є недостатній рівень інформування потенційних учасників кластеру про можливості, переваги, механізми створення та функціонування кластерів.

В Україні також існують транскордонні кластери, які об'єднують регіони сусідніх держав. Недоліком існуючих транскордонних кластерів є те, що багато з них є декларативними або ж характеризуються низькою активністю, тобто не повністю використовуються всі переваги цієї моделі розвитку. Це можна пояснити низкою проблем функціонування кластерів в Україні, зокрема: відсутністю законодавчого підґрунтя функціонування кластерів і, відповідно, державної підтримки; відсутністю єдиної систематизованої інформаційної бази про наявні та потенційні кластери, а також їх функціонування та результати діяльності, що обмежує розуміння суспільством переваг кластер них об'єднань; проблемами співробітництва влади та бізнесу.

Окрім кластеризації, важливими складовими активізації участі вітчизняних підприємств у ГЛВ є [8]:

- налагодження зв'язків і контактів на вітчизняному та міжнародному ринках для формування мереж створення знань та інтернаціоналізації, необхідних для успішної участі у ланцюжках вартості;
- підтримка наукових досліджень, структурно-технологічна модернізація та ефективна система захисту прав інтелектуальної власності. Організації технічної підтримки у галузі стандартів, метрології, якості, тестування, досліджень і розробок, продуктивності та розширення малого та середнього бізнесу стають все більш затребуваними для налагодження та вдосконалення технологічних систем, які використовують у своїй діяльності фірми. Належний рівень захисту прав інтелектуальної

власності може спонукати провідні фірми передавати для використання передові технології у межах функціонування ГЛВ і стимулювати місцеві підприємства розробляти або адаптувати власні технології;

- надання послуг з розвитку бізнесу. Низка послуг може полегшити торгівлю та інвестиції, пов'язані з ГЛВ. Зокрема, центри надання послуг з розвитку бізнесу та заходи з нарощування потенціалу, щоб допомогти вітчизняним підприємствам дотримуватися технічних стандартів і покращити розуміння правил і практики міжнародної торгівлі;
- стимулювання розвитку підприємництва. Активними учасниками та складовими такої політики покликані стати науково-дослідні інститути, бізнес-інкубатори, заклади освіти; навчання управлінців і підприємців; підтримка венчурного капіталу тощо;
- доступність фінансових ресурсів для малого та середнього підприємництва. Інклюзивні фінансові ініціативи та програми щодо збільшення доступу до фінансування для мікро-, малих і середніх підприємств є основними механізмами підтримки розвитку вітчизняного виробничого потенціалу та спрямування зусиль на розвиток у кінцевому підсумку ланцюгів вартості. Розвиток підприємництва неможливий без підвищення кваліфікації робочої сили. Без достатніх інвестицій у навички, технічний прогрес і залучення вітчизняних підприємств до ГЛВ не може зрости продуктивність, а країни не зможуть конкурувати у глобальній економіці. Ефективна стратегія розвитку навичок – ключ до залучення у ГЛВ.

Висновки. Інтеграція до міжнародних виробничих мереж можлива за умови здійснення ефективної соціальної політики та добре функціонуючого ринку праці, у тому числі шляхом реалізації програм з професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників тощо, активного просування та популяризації продукції вітчизняних підприємств на міжнародних ринках, формування позитивного інвестиційного іміджу територій.

Список використаних джерел

1. Прутула Х. М., Пастернак О. І., Калат Я. Я. та ін. Соціально-економічний розвиток прикордонних областей в умовах дії Угоди про асоціацію між ЄС та Україною (за результатами експертних оцінок): науково-аналітична записка. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2017. 64 с.
2. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України*: сайт. 20.11.2017. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=354d699d-4648-4112-a81a-919a80555fb7&tag=TendentsiiRozvitkuZovnishnoiTorgivliUkraini>
3. Про EU4Business. *EU4Business*: сайт. 2019. URL: <http://www.eu4business.eu/uk/about>
4. *Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу. 2018-2019 рр.* Аналітичний звіт за результатами четвертої хвили щорічного опитування українських імпортерів та

експортерів. Київ: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2019. 165 с.

5. Україна: дорожня карта розвитку галузей виробництва одягу та взуття. ЄБРР, ЄС EU4Business, 2018. 66 с.
6. Trade Facilitation Indicators. *Compare your country*: Website. 2019. URL: <https://www.compareyourcountry.org/trade-facilitation?cr=oced&lg=en>
7. The Global Competitiveness Report 2018. *World economic forum*: Website. 2019. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>
8. Global Value Chains and Development. *United Nations conference on trade and development*: Website. 2013. URL: https://www.unctad.org/en/PublicationsLibrary/diae2013d1_en.pdf

References

1. Prytula, Kh., Pasternak, O., & Kalat Ya. Ya., et al. (2017). *Sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok prykordonnnykh oblastey v umovakh diyi Uhody pro asotsiatsiyu mizh YeS ta Ukrainoyu (za rezul'tatamy ekspertnykh otsinok)* [Socio-economic development of the border areas under the terms of the association agreement between the EU and Ukraine (based on expert assessments)]: Scientific and analytical note. Lviv: Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian]
2. *Tendentsiyi rozvytku zovnishn'oyi torhivli Ukrainy* [Trends in the development of foreign trade in Ukraine] (2017, Nov 11). *Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*: Website. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=354d699d-4648-4112-a81a-919a80555fb7&tag=TendentsiiRozvitkuZovnishnoiTorgivliUkraini> [in Ukrainian].
3. Pro EU4Business [About EU4Business] (2019, May 25). *EU4Business*: Website. Retrieved from <http://www.eu4business.eu/uk/about> [in Ukrainian].
4. *Sproshchennya protsedur torhivli v Ukraini: otsinky ta ochikuvannya biznesu. 2018-2019 rr.* [Trade facilitation in Ukraine: business expectations and expectations. 2018-2019]: Analytical report (2019). Kyiv: Institute for economic research and policy consulting. [in Ukrainian].
5. *Ukrayina: dorozhnya karta rozvytku haluzey vyrobnytstva odyahu ta vzuttya* [Ukraine: road map for the development of clothing and footwear sectors] (2018). European Bank for Reconstruction and Development, ES EU4Business. [in Ukrainian]
6. Trade Facilitation Indicators (2019). *Compare your country*: Website. Retrieved from <https://www.compareyourcountry.org/trade-facilitation?cr=oced&lg=en>
7. The Global Competitiveness Report 2018 (2019). *World economic forum*: Website. Retrieved from <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>
8. Global Value Chains and Development (2013). *United Nations conference on trade and development*: Website. Retrieved from https://www.unctad.org/en/PublicationsLibrary/diae2013d1_en.pdf

Надійшло 15.03.2019 р.